

Plattform for en bærekraftig økonomi¹

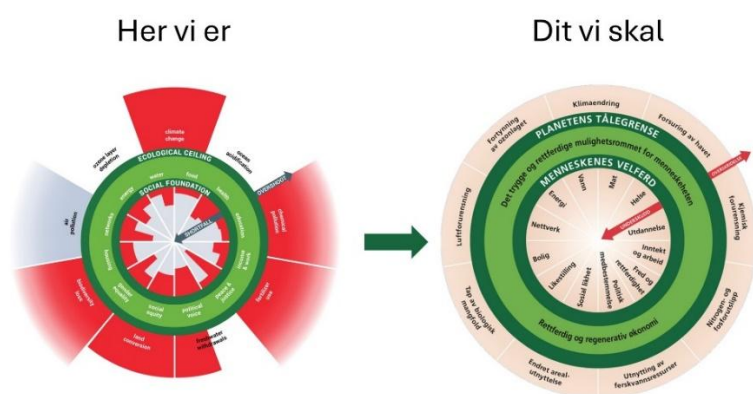
Klima- og naturkrisene og de store ulikhetene i verden er en klar manifestasjon av at vi fordeler og utnytter naturens ressurser på en måte som ikke er bærekraftig. Utfordringene er voksende, noe som viser at beslutningssystemene våre ikke evner å løse dem. Å utvikle en bærekraftig økonomi krever derfor systemendring på flere nivåer i samfunnet.

1. Visjon for en bærekraftig økonomi

Visjon: En bærekraftig økonomi er en økonomi som sikrer *livskvalitet for alle* i dag og i fremtiden innenfor *planetens tålegrenser*.

Med begrepet økonomi mener vi produksjonen av det vi trenger for å dekke behovene våre. Det inkluderer produksjon for salg (varer), for offentlig fordeling (for eksempel utdanning og helse) og ubetalt omsorgs- og husholdsarbeid.

Smultringmodellen er en veiviser for utviklingen mot en bærekraftig økonomi. Vi må gå fra en verden der tålegrenser er overskredet samtidig som svært mange likevel ikke får dekket sine grunnleggende behov og til en verden som er trygg og rettferdig.

Figur: Fra en verden der tålegrenser er overskredet samtidig som svært mange ikke er sikret god livskvalitet (venstre) til en verden som er trygg og rettferdig (høyre)

2. Hva består problemet i?

For å kunne løse utfordringene, trenger vi en grunnleggende forståelse av årsakene bak problemene og god innsikt i muligheter som finnes. Det gjelder hva som sikrer god livskvalitet og det faktum at økonomien både er avhengig av og påvirker naturgrunnlaget. Alt henger sammen med alt. Påvirkninger ett sted får konsekvenser andre steder. Derfor må helhetlig og systemisk tenkning framheves.

2.1 Naturen og mennesket

All menneskelig aktivitet avhenger av natur. Men naturen har tålegrenser. Videre er det slik at dagens økonomiske system ikke evner å fange opp og ta hensyn til disse grensene. Snarere er

¹ Dette notatet er ment som en plattform for en allianse for en bærekraftig økonomi basert på organisasjoner sprunget ut av sivilsamfunnet. Det ble opprinnelig vedtatt av styret i Nettverket Smultringøkonomi Norge 29.04.25 og revidert av dette styret 13.10.25

det slik at vi har en økonomi som fremmer økonomisk vekst som i sin tur medfører økt bruk av naturressurser og tilsvarende økt produksjon av avfall. Begge disse faktorene er skadelig for naturen og dermed også for oss mennesker. Forskning dokumenterer at det er sterk kobling mellom økningen av bruttonasjonalproduktet i verdens land og forbruk av ressurser. I dag forbruker vi globalt det 1,7 jordkloder kan skaffe av ressurser. Om alle skulle leve som oss nordmenn, ville vi trenge 3,6 kloder.

Vi har trodd at økonomisk vekst er ensbetydende med økt livskvalitet. Det er riktig at opp til et visst nivå øker livskvaliteten med økt forbruk. Men i land som Norge ligger vi i gjennomsnitt langt over dette nivået. Forskningen er entydig: Sosiale relasjoner og meningsfylt arbeid er viktigere for livskvaliteten enn høyt forbruk. Videre er økonomisk ulikhet årsak til redusert livskvalitet. Så i tillegg til at den totale ressursbruken må ned, trengs omfattende omfordeling av inntekt, ressurser og makt. Dette gjelder ikke minst på tvers av land, hvor rike land som Norge må sørge for at de ikke overforbruker natur og mennesker andre steder i verden, slik tilfellet er i dag.

Det gir ikke mening at vi fortsatt har økonomisk vekst som mål for land som Norge når det ikke gir økt livskvalitet, men undergraver den på lengre sikt. Men gitt dagens system, står politikerne i en tvangssituasjon. Å ta hensyn til tålegrensene – redusere veksten – vil resultere i økte sosiale problemer/arbeidsløshet. Derfor tør man ikke synliggjøre eller vektlegge vekst-kritikk politisk. I stedet håper man at teknologisk utvikling skal fjerne konflikten mellom vekst og naturbelastning. Dette er urealistisk, og vi trenger systemendringer som gjør at det ikke lenger blir en motsetning mellom å sikre naturverdier og ta sosiale hensyn.

2.2 Mennesket, samfunnet og økonomien

Samfunnet og økonomien vår er basert på regler (institusjoner) – dvs. normer/rettigheter og lovverk – som regulerer forholdet mellom mennesker. De påvirker hvem som kan ta politiske beslutninger, hvem som har makt over hvem, og de påvirker hvem som får adgang til ulike ressurser.

Vi har utviklet institusjoner som virker svært forfordelende og som gir stor økonomisk makt til noen få. Mens den rikeste 1% legger beslag på 21% av all inntekt i verden, får den fattigste 50% til sammen dele på 7%. Den skjeve fordelingen av rettigheter til kapital er en avgjørende grunn til dette. Vi har videre styrket institusjoner som fremmer egeninteresser på bekostning av fellesinteresser. Dette er en viktig grunn til klima- og naturkrisene.

Mennesker kan opptre både egoistisk og ta hensyn til andre. Hva som får forrang, avhenger av hvilke verdier og regler som dominerer i de ulike systemene vi opererer. Markedet og dagens næringsliv framhever egeninteressen. I arenaer som familie og lokalsamfunn framheves fellesskap i langt større grad. Et viktig skille går mellom oss som forbrukere og som samfunnsborgere. Mens den første rollen framhever egeninteressen, er den andre rettet mot fellesinteressen. Ved å endre hvilke roller som får forrang og hvilke normer/regler som gjelder for ulike arenaer kan vi framheve samarbeid og medmenneskelighet.

Veien til et bærekraftig samfunn tuftet på en bærekraftig økonomi, ligger altså i å endre handlingene våre gjennom å endre institusjonene. Profittmotivet er ikke en naturgitt og nødvendig drivkraft i produksjonen av goder. Snarere er det et resultat av en bestemt måte å organisere økonomien på. Videre er dette motivet årsak til naturødeleggelse ved at det framhever det kortsiktige – rask avkastning – og både fremmer og er avhengig av et stadig voksende forbruk. Skattelette for å stimulere ytterligere vekst, gir ikke mening. Snarere bør skatteinstrumentet brukes til å redusere miljøbelastning. Ved å endre institusjonene, og dermed måten vi fatter beslutninger på, kan vi framheve viljen til samarbeid og solidaritet, noe som er helt avgjørende for å sikre ei bærekraftig framtid.

2.3 Politikken og sivilsamfunnets rolle

Rammene for økonomisk aktivitet fastlegges politisk. Det er gjennom slike valg vi definerer både hvilke mål vi skal strebe etter som samfunn, hvilke egenskaper ved oss mennesker vi ønsker å framheve og hvilke valg som blir mulig. Politiske beslutninger er i dag sterkt påvirket av økonomiske interesser. De er preget av kortsiktighet og gitt nåværende rammer for politiske valg blir unngåelse av kortsiktige kriser – å smøre maskineriet – viktigere enn å håndtere de mer langsiktige og fundamentale utfordringene.

Endring av det økonomiske systemet er et politisk prosjekt. For at dette skal bli mulig, trengs endringer også i det politiske systemet. Slike endringer kan bare skje gjennom å mobilisere sivilsamfunnet. Større samfunnsendringer for likhet og rettferdighet har alltid hatt sitt utspring i engasjement på dette nivået i samfunnet. Det gjelder for eksempel rettigheter til å delta i valg, kvinners rettigheter og vern av miljøet. Videre vil en omlegging til en bærekraftig økonomi berøre oss alle på grunnleggende vis. En endring må derfor starte med å gi sivilsamfunnet rammer som engasjerer befolkningen i dette store prosjektet. Nye arenaer må skapes og mulighetene til å koble aktører innen og på tvers av nivåer i samfunnet må styrkes. Et brudd med vekstparadigmet vil kunne utfordre sterke økonomiske interesser. Et viktig aspekt er derfor å demokratisere økonomiske beslutningsprosesser. Skal økonomisk bærekraft realiseres, må befolkningen generelt myndiggjøres også på dette området.

3. Prinsipper for en bærekraftig økonomi

Målet for en bærekraftig økonomi er livskvalitet for alle innen planetens tålegrenser. Med basis i dette målet og analysen ovenfor, framheves følgende prinsipper som viktige:

- Bygge økonomien på demokratiske prinsipper
- Se økonomien som del av naturen
- Fremme livskvalitet og sikre at grunnleggende behov dekkes
- Skape en økonomi som fordeler arbeid, inntekt, ressurser og makt rettferdig
- Vektlegge helhet og inkludering. Handlinger på ulike områder i samfunnet – økonomi, politikk, sivilsamfunn – påvirker hverandre og må sees i sammenheng
- Bygge økonomien slik at den ikke er avhengig av å måtte vokse i pengemessige termer
- Vektlegge fellesskap; forme økonomien så den fremmer det positive og skapende potensialet hos mennesker, vår evne til samarbeid og omsorg
- Skape en økonomi som gjenoppbygger natur
- Sikre at omstillingsprosessen ivaretar hensynet til alle som arbeider i næringer som må nedskaleres eller omstilles
- Sikre meningsfylt arbeid for alle

Prinsippene for en bærekraftig økonomi vil måtte utdypes og endres etter hvert som endringsprosessen gir oss ny innsikt.

I et eget vedlegg angis noen konkrete eksempler på mulige endringer som kan bidra til utviklingen av en bærekraftig økonomi. Det er snakk om konkretiseringer basert på de innsiktene som plattformen fremmer. Samtidig har de organisasjonene som slutter seg til plattformen ulike kompetanser og vil videreutvikle sitt konkrete engasjement ut fra det.

Vedlegg: Eksempler på konkrete endringer

Prinsipper må omsettes i konkrete endringer. Igjen må dette bli en del av prosessen, men gjennom dette vedlegget illustrerer noe av mulighetsrommet som analysen ovenfor gir grunnlag for.

A. Sivilsamfunn og politikk

Et viktig steg vil være å skape arenaer for økt deltakelse fra sivilsamfunnets side – et fordypet demokrati – som både kan utløse kreativitet, fremme langsiktighet og både engasjere og ansvarliggjøre oss som samfunnsmedlemmer i omstillingsprosessen. En måte kan være å etablere kommunale folkepaneler/bærekraftsråd som har til oppgave å vurdere om kommunale vedtak er bærekraftige. De settes sammen av et tilfeldig utvalg av befolkningen som får i oppgave å vurdere langsiktige konsekvenser. De kan gis oppsettende myndighet – rett til å midlertidig stoppe et vedtak – og dermed gi rom for at befolkningen allment kan trekkes inn i samtalen om hva som er gode, bærekraftige beslutninger og rammebetingelser lokalt.

Tilsvarende kan et nasjonalt folkepanel/bærekraftsråd knyttes til Stortinget. Andre muligheter er å etablere en egen komite for bærekraft eller et bærekraftens hus i Stortinget. I begge tilfellene er mandatet å utvikle langsiktige strategier for et bærekraftig samfunn. Et bærekraftens hus – med medlemmer som er valgt ved ordinære valg – kan gis vetorett mot vedtak i det ordinære Stortinget som de finner ikke er bærekraftige. Dette vil kunne representere et kraftfullt vern mot kortsiktighet.

Tanken bak alle disse forslagene er at man ved å definere roller og prosedyrer som gir en sterk styrking av det langsiktige kan bryte trenden med kortsiktig kamp mellom særinteresser og gjennom det skape vilkår for en bærekraftig økonomi.

B. Det økonomiske beslutningssystemet

Et hovedpoeng med det endrede politiske beslutningssystemet er at det, i langt bedre grad, skal bli i stand til å endre rammebetingelsene for de økonomiske aktivitetene. Disse aktivitetene skaper goder, men i dagens form ødelegges grunnlaget for langsiktig livskvalitet og for bevaring av naturverdier. Igjen må løsningene bli til underveis, men vi vil peke på noen muligheter.

Et alternativ er å styrke dagens system med avgifter og reguleringer rettet mot å verne det naturgitte livsgrunnlaget. Men slik politikk møter sterke motreaksjoner fra økonomiske interesser som føler seg truet. Dette er en viktig grunn til at klima- og naturkrisene forverres. Denne fastlåste situasjonen synes å kreve strukturelle endringer i det økonomiske systemet selv – kort sagt styrke mulighetene for å ta samfunnsmessige hensyn på det økonomiske området. Dette kan skje på ulike måter, noe følgende eksempler illustrerer:

- a) Mer offentlig styring av investeringene
- b) Økt offentlig kontroll med produksjonen av kreditt og private investeringer
- c) Skattlegging som fremmer vern av natur og miljø og som sikrer reell utjevning – eksempel karbonavgift til fordeling
- d) Utvikle og støtte bedriftsformer som produserer for samfunnsnytte og ikke for profit (tilrettelegge for økoentreprenører, bedrifter eid av lokalsamfunn, arbeiderstyrte bedrifter, kooperativer, økt innslag av offentlig eie) og som har små lønnsforskjeller
- e) Politisk styring av kapitalbevegelser mellom land

Vi anser punkt d) som særlig viktig. Vi trenger å utvikle bedrifter som ikke er avhengig av vekst for å fungere godt – som ikke investerer penger for å tjene mer penger – men der målet er å

produsere for livskvalitet. For at disse skal vokse fram og etter hvert kunne dominere økonomien, trengs politisk støtte i form av lovverk og økonomiske rammebetingelser som gjør det mulig å skape nye og omdanne eksisterende bedrifter ut fra et slikt formål.

Grunnleggende systemendring er krevende og vil måtte ta tid. Samtidig er tiden knapp. Bakgrunnen for dette initiativet er både å skape en forståelse for at grunnleggende endringer er nødvendig og at vi ikke kan vente med samtalen om hvordan vi kan skape helt nødvendige endringsprosesser.